

УДК: 343.412

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.28>

ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЙОГО ПРОЯВІВ

Коваленко І.А.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри приватного та публічного права

Київського національного університету

технологій та дизайну

<https://orcid.org/0000-0001-7595-777X>

ilchenkoin@ukr.net

Коваленко І.А. Форми домашнього насильства, механізми захисту та правове регулювання його проявів.

У статті розглянуто форми та види виникнення домашнього насильства в Україні. А також правове регулювання проявів домашнього насильства.

Насильство є наслідком нерівності між жінками та чоловіками в суспільстві. Це підтримується культурою нетерпимості та запереченням. Нерівні правоможні відносини між статями людей ускладнюють можливість жінок уникнути насильства. Дискримінація та ставлення до жінок ускладнюють їхні можливості уникнути насильницьких ситуацій. Не завжди громада та органи влади сприймають серйозно пережите насильство, що посилює вразливість жінок щодо подальшого насильства та навіть вбивств.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), більше однієї третини жінок у світі досвідчали фізичне або сексуальне насильство, яке здійснювалося партнером або не знайомою особою. У багатьох країнах відсутність ефективних заходів для запобігання та реагування на домашнє насильство, а також недостатня увага до цієї проблеми в суспільстві ведуть до того, що багато людей залишаються без допомоги та підтримки.

Тому, дослідження проблеми захисту від домашнього насильства є важливим і допоможе зрозуміти механізми цієї проблеми, способи її запобігання та боротьби з нею. Крім того, розробка ефективних стратегій захисту від домашнього насильства може забезпечити безпеку та благополуччя людей, що потерпають від цієї проблеми. Отже, можна стверджувати, що тема «захист від домашнього насильства» є дуже актуальною та потребує подальшого дослідження. Проблема домашнього насильства загострюється у зв'язку з останніми подіями, які переживає Україна. Пандемія COVID-19, яка хвилювала державу та її населення протягом останніх років. У зв'язку з жорстким карантинном та віддаленою роботою вдома для багатьох жінок дім став найнебезпечнішим місцем. Багато жінок змушені були проводити більше часу зі своїми кривдниками. Це поставило під загрозу життя та безпеку жінок.

Наразі, в умовах воєнного часу, домашнє насильство не відступило. На початку нового періоду в історії нашої держави, багато людей втратили роботу, навіть працювати в домашніх умовах стало неможливо. Якщо при карантині, ти люди якось відволікалися, то в умовах війни ти лишаєшся сам на сам із домашніми. Через постійний стрес багато хто в прямому сенсі з'їв згладу та почав поводитися дуже погано. Саме через це, домашнє насильство має місце бути.

Проблема насильства в сім'ї є актуальною у всьому світі. Домашнє насильство є грубим порушенням порушення прав людини. Щоденно воно здійснює посягання на найцінніші блага людини – життя і здоров'я, честь і гідність. Таке небезпечне явище відоме і сучасному українському суспільстві, що підтверджується даними соціологічних опитувань населення України, за яким майже половина населення відчула на собі його різні форми.

Ключові слова: домашнє насильство, дискримінація, стрес, кримінальна відповідальність, психологічний стан, посттравматичний стресовий розлад.

Kovalenko I.A. Forms of domestic violence, mechanisms of protection and legal regulation of its manifestations.

The article examines the forms and types of occurrence of domestic violence in Ukraine. As well as legal regulation of manifestations of domestic violence.

Violence is a consequence of inequality between women and men in society. This is supported by a culture of intolerance and denial. Unequal power relations between the sexes make it difficult for women to avoid violence. Discrimination and attitudes towards women make it difficult for them to avoid violent situations. Experienced violence is not always taken seriously by the community and authorities, which increases women's vulnerability to further violence and even murder.

According to the World Health Organization (WHO), more than one third of women in the world have experienced physical or sexual violence, which was carried out by a partner or a stranger. In many countries, the lack of effective measures to prevent and respond to domestic violence, as well as insufficient attention to this problem in society, lead to the fact that many people are left without help and support.

Therefore, the study of the problem of protection against domestic violence is important and will help to understand the mechanisms of this problem, ways to prevent it and fight against it. In addition, the development of effective strategies to protect against domestic violence can ensure the safety and well-being of people affected by this problem. Therefore, it can be argued that the topic "protection from domestic violence" is very relevant and needs further research. The problem of domestic violence is intensifying in connection with the recent events that Ukraine is experiencing. The COVID-19 pandemic, which has worried the state and its population in recent years. Due to the strict quarantine and remote work at home, the home has become the most dangerous place for many women. Many women were forced to spend more time with their abusers. This put women's lives and safety at risk.

Currently, in wartime conditions, domestic violence has not receded. At the beginning of a new period in the history of our country, many people lost their jobs, even working at home became impossible. If during the quarantine, you people were somehow distracted, then in the conditions of war you are left alone with your family. Due to constant stress, many people literally lost their minds and began to behave very badly. It is because of this that domestic violence takes place.

The problem of domestic violence is relevant all over the world. Domestic violence is a gross violation of human rights. Every day it encroaches on the most valuable goods of a person - life and health, honor and dignity. Such a dangerous phenomenon is also known to modern Ukrainian society, which is confirmed by the data of sociological surveys of the population of Ukraine, according to which almost half of the population has experienced its various forms.

Key words: domestic violence, discrimination, stress, criminal responsibility, psychological state, post-traumatic stress disorder.

Постановка проблеми. Домашнє насильство - це фізичне, психологічне або сексуальне насильство, яке спричиняється близькими людьми, зазвичай партнерами або членами сім'ї жертви. Це може включати фізичні напади, удари, стрілянину, жорстокість, затримки їжі або медичної допомоги, психологічний тиск, зневагу, погрози, шантаж, контроль за поведінкою жертви та інші форми поведінки, що спричиняють страждання і створюють небезпеку для здоров'я і життя жертви. Домашнє насильство є серйозною проблемою в багатьох країнах світу і вимагає дієвого захисту жертв та покарання винних. В деяких випадках, домашнє насильство може призвести до смерті жертви, що робить його однією з найбільш жахливих форм насильства. Жертви домашнього насильства зазвичай не звертаються за допомогою через страх або сором перед родиною, друзями та суспільством. Тому важливо забезпечити доступність та ефективність механізмів захисту жертв домашнього насильства, що має включати не лише покарання винних, але і психологічну та медичну допомогу, а також соціальну підтримку жертв.

Стан опрацювання проблеми. Вивченню окремих аспектів проблем домашнього насильства присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців як: Н.О. Марута, Б.М. Михайлов, Т.О. Перцева, А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброта, О.М. Джужа та ін. Водночас треба визнати, що науковці не здійснили комплексного висвітлення шляхів вирішення та запобігання домашнього насильства, у зв'язку чим комплексне теоретичне дослідження даного питання в українській правозастосовній практиці залишається актуальним.

Метою статті є розкрити поняття «домашнє насильство», з'ясувати форми та чинники його виникнення. Із зазначеної мети дослідження окреслюється завдання, дослідження поняття «домашнє насильство» та аналіз нормативного регулювання даного питання.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини, що виникають у процесі протидії домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Домашнє насильство має прояви у різних форми, однією з яких є економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Також формою домашнього насильства є психологічне насильство, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Сексуальне насильство в сім'ї включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. Також фізичне насильство – одне з форм домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [1].

Насильником часто стає людина, яка сама переживала насильство, має низьку самооцінку, прагне контролю і домінування. Така людина часто ставить свої цінності та упередження вище за інші та намагається їх нав'язати іншим. Вона не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого. Нерідко насильник сприймає свої дії як єдину комунікацію – лише так його чують, поважають, бояться. Якщо насильник є соціопатом (людина з клінічною нездатністю до соціальної адаптації), його характеризує також невміння співпереживати та садистичні нахили.

У той же час, постраждалі можуть сприймати насильницькі дії як спосіб отримання любові через страждання. Їм складно виставляти межі та кордони, і в їхній простір можна втрутитися безкарно. Характерними рисами постраждалих є сором та проблеми зі самооцінкою. Жертва циклічного насильства може користуватися вигодами від насильства, наприклад, можливістю скористатися почуттям провини, яку відчуває насильник, або отримувати прояви жалості від оточуючих (співчуття).

Домашнє насильство як на національному, так і на міжнародному рівні проявляється через низку санкційних заходів стосовно особи, яка вчиняє діяння. Особа, яка страждає через домашнє насильство також оберігається низкою нормативно-правових актів.

Так, у статті 5 Загальної декларації прав людини проголошено, що нікого не може бути піддано катуванню або жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поведінню і покарання [2].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зазначено, що держави-сторони вживають усіх відповідних заходів з метою змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок [3].

До найактуальніших міжнародно-правових документів доцільно включити Типовий (модельний) закон ООН про домашнє насильство, прийнятий 2 лютого 1996 р. Комісією ООН із прав людини. Типовий (модельний) закон ООН про домашнє насильство регулює та окреслює, що це певний вид домашнього насильства – здійснюється із жорстокістю. В ньому описується домашнє насильство щодо жінок [3]. Описуючи поняття насильства та викладаючи активні дії насильства, які можуть бути засто-

совані до жінки, вона зобов'язує працівників поліції реагувати на будь-які прохання про допомогу та захист у випадках домашнього насильства. Але це чітко показує послідовність дій працівників поліції під час виявлення насильства тим чи іншим чином. Модельний закон має на меті забезпечити, щоб дії працівника правоохоронних органів у разі повідомлення про домашнє насильство були описані технологічно, із проханням відповісти належним чином на будь-який запит про допомогу та захист.

Україна на державному рівні визнала наявність проблеми домашнього насильства ще у 2001 році, коли, на підставі положень Конституції України та Конвенції ООН про права дитини, було прийнято Закони України “Про охорону дитинства” та “Про попередження насильства в сім’ї”. В цих законодавчих актах було дане визначення таких понять як “насильство”, “жертва насилля”, а також було введено термін “захисний припис”. Але потреба впровадити правові норми, які відповідатимуть сучасним міжнародним та європейським стандартам зумовила прийняття 7 грудня 2017 року Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який скасував дію попереднього Закону “Про попередження насильства в сім’ї”, а також розширював коло суб’єктів, на яких покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, а також коло осіб, на яких розповсюджується дія цього Закону.

Рішучими змінами до кримінального законодавства держави у сфері домашнього насильства вважається прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильства та боротьби з цими явищами» [4], який набрав чинності 11 січня 2019 року. Основною метою цього закону є криміналізація домашнього насильства. Згідно з законом, домашнє насильство - це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. За такі дії винні можуть бути карані громадськими роботами на строк від ста п’ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п’яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Окрім цього, Міністерством соціальної політики України у співпраці та за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і міжнародних партнерів починаючи з 2015 року були запроваджені такі моделі сервісів, як притулки для постраждалих, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, бригади поліцейського реагування, національна гаряча лінія.

Механізми захисту від домашнього насильства включають в себе різноманітні законодавчі та практичні заходи.

Зокрема, до законодавчих заходів входять криміналізація домашнього насильства, забезпечення захисту жертв і свідків на судовому рівні, регулювання питань розлучень, наслідкування тощо. На практичному рівні механізми захисту включають в себе роботу кризових центрів, телефонних гарячих ліній, медичних та соціальних служб, які надають допомогу жертвам домашнього насильства. Крім того, діє програма допомоги жертвам домашнього насильства, яка передбачає надання фінансової допомоги, тимчасового житла, правової та психологічної підтримки.

Важливим механізмом захисту від домашнього насильства є освітня діяльність серед населення, яка спрямована на попередження домашнього насильства та виховання поважання до прав людини та принципу рівності статей. Наприклад, проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, просвітницьких кампаній, телевізійних передач тощо.

Також важливим механізмом є моніторинг та аналіз стану домашнього насильства в державі, що дозволяє визначити потребу в розвитку певних заходів та програм.

Взагалі, ефективність механізмів захисту від домашнього насильства залежить від їх комплексного застосування та взаємодії. Крім цього, постраждала особа може скористатись правом на встановлення обмежувального припису та визначити один або декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов’язків на строк від одного до шести місяців, а саме: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об’єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслі-

дувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [5, с. 174]. Адже наслідками насильства є втрата людських життів (вбивства, смерть внаслідок отриманих травм, самогубство); набуття інвалідності, хронічних захворювань; психічні розлади. У постраждалих може зростати схильність до суїциду, депресії, тривожних розладів, розладів харчової поведінки, алкоголізму, наркоманії, бродяжництва, патологічного накопичення; міжпоколінне відтворення насильства. Діти і підлітки, що стали свідками домашнього насильства, переймають гендерну модель насильницької поведінки і відтворюють її в наступному поколінні.

Висновки. Домашнє насильство є надзвичайно серйозною проблемою у нашому суспільстві, яка має важливі наслідки для жертв, родин та суспільства в цілому. У цій статті було проаналізовано причини, наслідки та способи протидії домашньому насильству.

Перш за все, важливо зазначити, що домашнє насильство є порушенням прав людини на життя, свободу та безпеку. Жертвами домашнього насильства можуть стати будь-які особи, незалежно від віку, статі, етнічної належності та інших факторів.

У дослідженні було проаналізовано основні причини домашнього насильства, серед яких можна виділити відсутність взаєморозуміння та поваги в сім'ї, економічну залежність жертв від насильника, алкогольну та наркотичну залежність, та інші фактори.

Одним з найважливіших наслідків домашнього насильства є травми та психологічні проблеми для жертв. Це може призвести до погіршення фізичного та психічного здоров'я, а також до відчуття страху та безпорадності. Також, домашнє насильство може мати важливі наслідки для сім'ї, зокрема, привести до розриву взаємин та зруйнувати довіру між членами сім'ї.

Очевидно, що за минулий рік важливість інструментів боротьби з насильством щодо жінок дедалі зростає. Одним з ефективних інструментів запобігання домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яку часто називають Стамбульською конвенцією [6]. Боротьба з домашнім насильством потребує комплексного підходу, і Стамбульська конвенція становить новаторську міжнародну угоду, покликану скоординовано розв'язати проблему домашнього насильства.

Дослідивши це питання, можна зробити висновок, що проблема насильства в сім'ях дуже поширена в Україні. Проте законодавець прагне виконати взяті на себе зобов'язання, пов'язані з необхідністю розробки концепції державної політики, спрямовані на протидію вказаним злочинним проявам.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 31.03.2023 р., № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 06.10.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 06.12. 2017 р., № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.
5. Жмур Ю.М. Правове регулювання протидії насильству в сім'ї на національному рівні. *Науковий вісник Херсонського державного університету* № 3, 2019. С. 173-174.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 20.06.2022 р., № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>.